

Nacionalno in globalno v slovenski etnologiji

Ob 25. obletnici Slovenskega etnološkega društva

Leto 2000 je imelo tudi v slovenski etnologiji simbolni pomen. Pred petindvajsetimi leti sta se združili etnografsko in etnološko društvo, ki sta delovali v tedanjih zveznih jugoslovanskih okvirih, in za svoj cilj določili razvoj etnologije kot ene od nacionalnih ved. Društvo je nadaljevalo z izdajanjem revije dotedanjega Slovenskega etnografskega društva - Glasnika SED. Od leta 1956 je izšlo že štirideset letnikov. Pred dvajsetimi leti je nastala Knjižnica Glasnika SED, v kateri je izšlo 32 zvezkov. Od leta 1988 podeljuje društvo Murkove nagrade in Murkova priznanja za dosežke na etnološkem področju.

Novoustanovljeno društvo je želelo ustvariti širok prostor za strokovne in znanstvene razprave. V slovenski etnologiji je v sedemdesetih letih tekla razprava o predmetu, metodološki usmerjenosti vede in temeljnih delih, ki jih je bilo treba načrtovati in opraviti. Obseg predmeta so določile vprašalnice za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, pri katerih so sodelovali skoraj vsi etnologi. Klasična etnološka delitev na materialno, družbeno in duhovno kulturo je bila razdeljena na enajst zvezkov vprašalnic, ki so zajele celoten način življenja v povezavi s kulturnimi sestavinami. V Uvodu so bila podana metodološka izhodišča za znanstveno in strokovno delo ter poročila o opravljenem delu v ustanovah, kjer so delovali etnologi.

Po novi opredelitvi predmeta je sledila razprava o usmeritvah in metodologiji. Usmeritev, za katero je bila značilna obravnava ljudske kulture s poudarkom na kulturnih sestavinah, je bila označena kot delni pogled na problematiko, zato naj bi jo zamenjala koncept načina življenja in celovitejša obravnava posameznih področij. Metodologija za obravnavo načina življenja se je šele začela oblikovati. Zanikanje pomena ljudskega kot izvirnega in lastnega kmečkemu sloju, v katerega je v preteklosti sodilo slovensko prebivalstvo, je imelo družbene korenine v povojni ideološki internacionalistični usmerjenosti.

Slovenska etnologija je prenesla poudarek z nacionalne identitete na anacionalno, ki je bila vezana na poklicne sloje in družbene

razrede, predvsem delavstvo, ter na regionalne enote, to je na pokrajine in občine.

Cilj raziskovalnega dela je bil "sintetični prikaz tako imenovanega načina življenja Slovencev 20. stoletja in tako imenovana ljudska kultura". Predlagani seznam temeljnih del v vedi, ki je bil pripravljen, tako zastavljenega programa ni zagotavljal. Bibliografija, etnološka topografija, slovar, atlas, dokumentacija in teorija niso odražali dejanskega pomena, ki so ga imela posamezna področja za razvoj teoretičnih spoznanj in praktično reševanje problemov. Razprave so se nadaljevale leta 1978 na posvetovanju v Brežicah z naslovom Etnologija in sodobna slovenska družba, kjer so bila področja etnološkega zanimanja predstavljena po temah: družbena podlaga razvoja slovenske etnologije, etnologija in naša samoupravna družba (etnologija po letu 1950), etnologija in druge znanosti, sodobna slovenska družba - etnologija in muzeji, spomeniško varstvo, raziskovanje, pedagoška dejavnost, komunikacijska sredstva, turizem, urbanizem, družboslovne raziskave in popularizacija stroke. Referati so obravnavali nove teme, saj naj bi raziskave "rabile tudi praktičnim potrebam razvoja današnje slovenske družbe".

Razprave naj bi prispevale k spoštovanju drugačnosti in raznolikosti ter k nadgradnji doseženega. Na osnovi novih spoznanj bi odločili, katera področja raziskovanja in strokovnega dela je treba podpreti. Potrebno je bilo dolgoročno načrtovanje. V stroki so se s področjem materialne kulture - tako imenovano premično in nepremično dediščino - v največji meri ukvarjali Slovenski etnografski muzej, pokrajinski muzeji in zavodi za spomeniško varstvo. Osrednji muzejski ustanovi so predlagali, naj preneha z zbiranjem gradiva na terenu v terenskih ekipah in naj pred nadaljnjim terenskim delom pripravi seznam belih lis. Pričakovali so program za tematska področja. Pri tem ni bilo poudarjeno bistvo problema, da na Slovenskem ni stalne zbirke, ker bi za to potrebovali stavbo. V nasprotju s temeljnimi potrebami slovenske etnologije so takrat kot prednostno obnovili stavbo zunaj Ljubljane, in sicer za neevropske zbirke. Duhovno kulturo sta raziskovala Inštitut za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisni inštitut, ki sta nadaljevala delo po zastavljenem programu ohranjanja slovenske nacionalne identitete. Široko področje družbene kulture, ki je bilo nanovo opredeljeno v vprašalnicah, so začeli raziskovati na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, saj je bilo ugotovljeno, da je še nepokrito.

Pripravljena sta bila dva projekta monografskih raziskav Vitanja in Galjevice. Nov metodološki pristop je bil oblikovan na osnovi študija domače in tuje etnološke, kulturno- in socialnoantropološke, sociološke in zgodovinske literature. Pedagoška novost je bila v tem, da so bili študentje vključeni v raziskave s seminarskimi in z diplomskimi nalogami ter s terenskimi praksami. Vitanje je pomenilo novost tudi v tem, da je bilo v ospredju ugotavljanje zakonitosti v načinu življenja in strukturi družbenih odnosov - v delu in delitvi dela, skupnostih in oblikah razlikovanja. Posebnost projekta je bila tudi, da je obravnaval razmerje Slovencev do Nemcev na konkretnem primeru in v vsakdanjem življenju v časovnem razdobju od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne. V širšem pomenu je bil to začetek poglobljenih etnoloških raziskav o boju Slovencev za uveljavljanje slovenskega jezika in kulture v javnosti in državnih institucijah ter razumevanja razmerij, ki smo jih imeli do drugih narodov in kultur. Pričakovati bi bilo, da bo novo usmeritev upošteval predvsem oddelek za etnologijo, ki je imel izključno možnost določanja vsebine študijskih programov in s tem seminarskih nalog, diplom in doktoratov. Študijski program pa ni sledil zastavljenim izhodiščem, še manj praksi in potrebam vsakdanjega življenja, da bi usposobil diplomante za reševanje teoretičnih in praktičnih vprašanj v institucijah, kjer so delovali etnologi. Iz domneve, da posreduje profesor študentom znanje s tistega področja, ki ga sam raziskuje, izhaja, da so izbirali profesorje, ki so posredovali določeno znanje.

Obsežno področje družbene kulture, prikazano v vprašalnicah in v monografski raziskavi Vitanja, ni bilo deležno podpore, ki bi jo pričakovali glede na vsebinske in metodološke novosti, ki jih je prineslo. Študijski program se ni prilagajal potrebam vede niti na drugih področjih: ni dovolj nadgradil muzejskega in konservatorskega dela na univerzitetni ravni, ni dal pravega mesta folkloristici, ni začel odpirati novih področij, kot sta etnologija v turizmu in načrtovanju. Pregled možnosti za zaposlitve etnologov je leta 1978 pokazal, da potrebujejo največ etnologov muzeji in zavodi za spomeniško varstvo. Število zaposlenih etnologov v teh ustanovah se je v dvajsetih letih zelo povečalo, ni pa bilo temu primerno več magistrstov in doktorjev. Nasprotno: pokrajinski muzeji in zavodi za spomeniško varstvo nimajo niti enega doktorja znanosti, število v Slovenskem etnografskem muzeju pa se je znižalo od

štirih na enega. Na temo konservatorstva je bil narejen en sam doktorat in šele pred nedavnim magistririj iz muzeologije.

Projekt Topografija slovenskega etničnega ozemlja, ki je bil zastavljen vzporedno z monografskima raziskavama načina življenja Slovencev v 20. stoletju in je bil osrednji nacionalni projekt na oddelku za etnologijo deset let, se je že na začetku oddaljil od prvotno zasnovane usmeritve poglobljenega znanstvenega dela na izbranih problemih, monografskih raziskavah in obravnava kulturnih sestavin. Zastavljen je bil po načelu enotnih vprašalnic, ki so vsebovale samo izbrana in usmerjena vprašanja. Vrsto let so nastajali pregledi po občinah, ki so jih pripravljali etnologi in študentje etnologije. Rezultati prioriteto zadane naloge izdelave bibliografije do danes še niso bili objavljeni, etnološki slovar se je deloma uresničil v Enciklopediji Slovenije in delo se nadaljuje, delo za etnološki atlas, ki je bilo zasnovano v zveznih jugoslovanskih okvirih, pa se za Slovenijo ni nadaljevalo.

Po letu 1990 je na pobude posameznikov in na terenu naraslo zanimanje za ohranjanje nacionalne identitete. Etnološka veda na to ni bila pripravljena, zato ni mogla izkoristiti priložnosti in ponuditi svoje projekte, ki so jih zahtevale razmere v družbi. Posamezni projekti in promocija teh idej niso dali odgovorov na številna vprašanja, ki so se odprla. Krčenje univerzitetne etnologije ni vzpodbudno in s ponovnim oživljanjem internacionalizma, ki se tokrat imenuje globalizacija, duši in zavira vse, kar je drugačno. V koncept znanosti kot neodvisne in svobodne dejavnosti to seveda ne sodi, v odprto in v razvoj usmerjeno družbo pa še manj. Povečan vpliv anacionalne smeri, ki se pogosto kaže kot protinacionalna s pretiranim poudarjanjem "mednarodnega", posebnih in netipičnih tem, kjer "neposvečeni" etnologi nimajo pravice do lastnih pogledov na vedo, bolj služi trenutnim zanimanjem in osebnim interesom, ki bodo imeli dolgoročno usodne samoraznarodovalne posledice. Te se že čutijo na različnih ravneh slovenske družbe.

Slovensko etnološko društvo je zato v svojem delovanju namenjalo večjo pozornost javni razpravi o odprtih vprašanjih v vedi, zanimanju za nacionalno identiteto, razvijanju etnološke dediščine in povezovanju zamejstva in izseljenstva v enoten slovenski kulturni prostor. Na posvetovanju o Etnologiji v zavesti sodobne slovenske družbe, ki je bilo oktobra leta 2000 ob 25. obletnici društva v Novi Gorici, so referati zato obravnavali vprašanja

etnologije in teorije, slovenske nacionalne identitete, konservatorstva, muzeologije, zamejstva, izseljenstva, folkloristike in turizma. V referatih so bila načeta številna odprta vprašanja, ki se porajajo tudi v stroki in ki glede na naglo spreminjajočo se družbo tudi od etnologov zahtevajo nove odgovore. Izobraževanje je namreč v Evropski zvezi v izključni domeni posamezne države. Bolonjska deklaracija zato poudarja prilagajanje novim zahtevam sodobne družbe ob ohranjanju in razvijanju nacionalnih jezikov in kultur.

Etnologija je danes prav tako aktualna, kot je bila pred petindvajsetimi leti. Omogoča vedenje o naših značilnostih, pa tudi podobnostih skupni evropski in svetovni dediščini. Ob vedno novih izzivih modernih tehnologij in informacij, ob enakih produktih, ki jih omogočajo globalizacijski procesi, je razvijanje istovetnosti in razpoznavnosti zagotovilo, da se bomo ohranili kot enakopravna nacija. V deželi, ki je na stičišču štirih kulturnih krogov, je to prednost, vendar le, če jo bomo znali uporabiti kot izziv za lastni razvoj.

dr. Duša Krnel - Umek, predsednica Slovenskega etnološkega društva